

BALIKESİR
ARKEOLOJİ
BULUŞMALARI

MYCİA
VE ÇEVRE KÜLTÜRLERİ

2021 BİLDİRİLER KİTABI

Balıkesir
KENT KONSEYİ

BALIKESİR ARKEOLOJİ
BULUŞMALARI SEMPOZYUMU
MYSİA ve ÇEVRE KÜLTÜRLERİ
2021 BİLDİRİLER KİTABI

Yayına Hazırlayan

Balıkesir
KENT KONSEYİ

Editörler

Hüseyin Murat ÖZGEN
Serap ALPER
Yasemin POLAT
Nurettin KOÇHAN
Gürcan POLAT
Kaan İREN
Abdullah SOYKAN

Tasarım ve Uygulama

Abdurrahman DOĞAN

Birinci Basım

Kasım 2022

ISBN

978-625-8056-38-9

Baskı ve Cilt

Fotokitap Fotoğraf Ürünleri Paz. ve Tic. Ltd. Şti.
Oruç Reis Mah., Tekstilkent B-5 Blok No: 10-AH111
Esenler - İstanbul
Sertifika No: 47448

İletişim

Ege Yayınları
Abdullah Sokak, No 17, 34433 Beyoğlu - İstanbul
T. +90 (212) 244 75 21 F. +90 (212) 244 32 09
www.egeyayinlari.com.tr info@zerobooksonline.com

Y A Y I N L A R I

©Ege Yayınları

Yazılı izin olmaksızın hangi dil ve ortamda olursa olsun materyalin tamamının veya bir bölümünün çoğaltılması ve elektronik ortamlarda yayımlanması yasaktır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Bu eserde yayımlanan çalışmaların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

BALIKESİR
ARKEOLOJİ
BULUŞMALARI SEMPOZYUMU

MYCİA
VE ÇEVRE KÜLTÜRLERİ

2021 BİLDİRİLER KİTABI

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRYEL SUNUŞ ÖNSÖZ	11 13	AYVALIK ADALARI MİMARİ MİRASININ KORUMA SORUNLARI: BÜYÜK MADEN ADASI ÖRNEĞİ Hasan Sercan SAĞLAM	191
ADRAMYTTEION VE ÇEVRE SAHASI		ANTANDROS VE ÇEVRE SAHASI	
GÜNCEL KÜLTÜR ENVANTERİNİN KAMUSAL PLANLAMA SÜREÇLERİNDEKİ ÖNEMİ: "ADRAMYTTEION (ÖREN) ve KÖRFEZ GÜNEY SAHASI (BURHANİYE – GÖMEÇ - AYVALIK)" ÖRNEĞİ Hüseyin Murat ÖZGEN	17	ANTANDROS NEKROPOLİSİ PİTHOS MEZARLARI İlayda ÜRÜN	211
SEVİLMEMİŞ BİR ŞEHİRDE KORUMA MÜCADELESİ Mehmet Rifat AKBULUT & Seher BAŞLIK & Salih Yekta KARAKULAK	45	ANTANDROS NEKROPOLİSİ MEZAR KONTEKSTLERİNDE GRİ TEK RENKLİ SERAMİKLER Yasemin POLAT	221
ANTİK ADRAMYTTEION LİMANI VE SUALTI ARAŞTIRMALARI Erdoğan ASLAN & L. Ufuk ERDOĞAN & Uğurcan ORHAN	79	DASKYLEİON VE ÇEVRE SAHASI	
ADRAMYTTEION'UN ARKAİK DÖNEM'DEKİ DURUMU VE ŞEHİRLEŞMESİ Hüseyin ERPEHLİVAN	101	MEKÂN ANALİZİ VE DASKYLEİON'DAKİ LYDİA MUTFAĞI Büşra ATALAR YETER	243
SATRAP ORONTES'İN ADRAMYTTEION'DA DARBEDİLDİĞİ DÜŞÜNÜLEN SİKKELERİ Oya YAĞIZ	117	DASKYLEİON ve ÇEVRESİNDE SU ÜRÜNLERİ AVCILIĞI ÜZERİNE ÖN DEĞERLENDİRME Özgün KASAR & Ozan SOYKAN	257
TARİHSEL ÇERÇEVE İÇİNDE ADRAMYTTEION VE ÇEVRESİNDE BİZANS DÖNEMİ Özgü ÇÖMEZOĞLU UZBEK	127	DASKYLEİON'DAN ELE GEÇEN GRAFFİTO SEMBOLLERİN GÖSTERGEBİLİMSEL OLARAK KATEGORİZE EDİLMESİ Özgür KUTLU	277
SON BULGULAR IŞIĞINDA ANTİK ADRAMYTTEION İSKELET TOPLULUĞUNUN ANTROPOLOJİK ANALİZİ İzzet DUYAR & Derya ATAMTÜRK & Ayşegül ŞAHİN & Sadet BIÇAK & Ali Rıza CAN	151	DASKYLEİON İLK ÇAĞ KENTİNDE DOKUMA ATÖLYELERİ VE ÇALIŞMALARI Yeşim KIRMAN	291
EDREMİT (ADRAMYTTEION) KÖRFEZİNDE OĞUZ İZLERİ: TAMGALAR Serap ALPER	163	DASKYLEİON (BALIKESİR) KAZISI HAYVAN KALINTILARININ ANTROPOLOJİK ANALİZİ: ÖN RAPOR İlkem GÜRGÖR & Selcen İLBEY	301
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK EKSENİNDE ENGELSİZ TURİZM: YEŞİL PEDALLAR VE ADRAMYTTEION ANTİK KENTİ Sabriye ÇELİK UĞUZ & Gizem ÖZGÜREL	177	DASKYLEİON (BALIKESİR) KAZISI İNSAN İSKELETLERİNİN PALEOANTROPOLOJİK ANALİZİ: ÖN RAPOR (1988-2013 BULUNTULARI) Selcen İLBEY & İlkem GÜRGÖR & İsmail ÖZER	315

KYZİKOS VE ÇEVRE SAHASI

- KYZİKOS HADRIAN TAPINAĞI'NDAN TYCHE/
TYKHE (FORTUNA) KABARTMA PARÇASI
Ahmet TERCANLIOĞLU & Benan LAFÇI 327
- KYZİKOS HADRIAN TAPINAĞI FRİZ
KUŞAĞI'NDAN BAZI ZIRHLI KABARTMA
PARÇALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Nurettin KOÇHAN 337
- KNİDOS'LU (DATÇA) BÜYÜK MATEMATİKÇİ
EUDOKSUS'UN KYZİKOS'TA (ERDEK) KENDİ
OKULUNDA GELİŞTİRDİĞİ DÜNYA MERKEZLİ
EVREN MODELİ
Osman DEMİRCAN & Edwin BUDDİNG &
M. Emin ÖZEL 351

MYSİA VE ÇEVRE SAHASI

- MERMER BATIKLARI VE PROKONNESOS
Ahmet BİLİR & Mustafa ŞAHİN 363
- HADRIANOUTHERAI ANTİK KENTİNİN
BALIKESİR ATATÜRK PARKINA LOKALİZE
EDİLMESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Ahmet SERT 381
- MODERN BİR BANDIRMA MÜZESİ'NİN BÖLGE
KÜLTÜR VE TURİZMİNE SAĞLAYACAĞI
KATKILAR
Ali ATMACA 399
- PRAXITELES' APOLLO SAUROCTONUS ON
COINS OF APOLLONIA ad RHYNDACUM
Antonio CORSO 407
- BALIKESİR'E BAĞLI HAVRAN İLÇESİNİN
ARKEOLOJİK DEĞERLERİ KÜÇÜK ÇAL TEPE
ÖZELİNDE BÖLGENİN İNCELENMESİ
Aslı SAKA 427
- PARİON GÜNEY NEKROPOLÜ'NDE BİR ANIT
MEZAR: PALEODEMOGRAFİK ANALİZ
Asuman ÇIRAK & Serhan MUCUR
Mustafa Tolga ÇIRAK 443
- MYSİA BÖLGESİNDE BİR BİZANS SAVUNMA
YAPISI: AKHYRAOUS KALESİ
Ayşe SARIHAN 455
- KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE
KURULU KARARLARI GEREĞİ BALIKESİR
KUVA-YI MİLLİYE MÜZESİ TARAFINDAN
ARKEOLOJİK SİT ALANLARINDA
GERÇEKLEŞTİRİLEN SONDAJ KAZILARI
Aytekin YILMAZ 469

- PARION GÜNEY-TAVŞANDERE
NEKROPOLİSİ'NDEN AİLE MEZARI OLMASI
MUHTEMEL BİR MEZAR KONTEKSTİ ÜZERİNE
İLK DEĞERLENDİRMELER
Büşra Elif KASAPOĞLU & Hasan KASAPOĞLU 491

- BALIKESİR İLİ, PREHİSTORİK ve
PROTOHİSTORİK ÇAĞ ARAŞTIRMALARI ve
YERLEŞİMLERİ
Derya YALÇIKLI 525

- ŞİRİNÇAVUŞ ANTİK LİMANI VE ÇEVRESİ
SERAMİK VE KÜÇÜK BULUNTULARI ÜZERİNE
İLK DEĞERLENDİRMELER
Oktay DUMANKAYA &
Evren AÇAR 543

- ARKEOLOJİK MİMARİ PARÇA BELGELEMEDE
YÜKSEK ÇÖZÜNÜRLÜKLÜ FOTOGRAFETRİ
UYGULAMASI: PARİON ODEİONU SAHNE
BİNASI
Hasan KASAPOĞLU & İdil MALGİL 567

- APOLLONIA ad RYNDACUM ANTİK KENTİ ve
2021 YILI TİYATRO KAZILARI ÖN RAPORU
Mustafa ŞAHİN & Derya ŞAHİN
Gonca GÜLSEFA 579

- ANTİK PARİON TOPLUMUNDA 2 NADİR
HASTALIK
Mustafa Tolga ÇIRAK & Serhan MUCUR
Vedat KELEŞ 603

- HADRIANOUTHERAI SİKKELERİ
Mustafa TÜRK 615

- BALIKESİR İLİNDEKİ SİKKE BASAN ANTİK
KENTLER VE SİKKELERİ
Özkan ARIKANTÜRK 633

- ARIKANTÜRK PIŞMIŞ TOPRAK FIGÜRİN
KOLEKSİYONU'NDAN MYSİA BÖLGESİ,
PERGAMON ÜRETİMİ BİNİCİ-SÜVARI
ÖRNEĞİ
Zühal Eylül İÇLİ 643

- TROJAN STATUES AND THE FOUNDATION
OF CONSTANTINOPLE
Alessandra BRAVI 661

- DEĞERLENDİRMELER 683
KAZI ALANLARINDAN FOTOĞRAFLAR 689

APOLLONIA ad RYNDACUM ANTİK KENTİ ve 2021 YILI TİYATRO KAZILARI ÖN RAPORU

Mustafa ŞAHİN¹

Derya ŞAHİN²

Gonca GÜLSEFA³

Özet

Bursa'nın Nilüfer ilçesine bağlı Gölyazı Mahallesi'nde yer alan Apollonia a.R. kentinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile Bursa Müze Müdürlüğü başkanlığında 2015-2018 yılları arasında bilimsel danışmanlığımızda farklı alanlarda kurtarma ve sondaj kazıları yapılmıştır.

Apollonia a.R. tiyatro kazılarına 2021 yılında başlanmıştır. Yapılan çalışmalarda antik tiyatronun, doğu parados duvarının kuzey bölümü ve bu bölümle bağlantılı tiyatroyu dışardan çepeçevre saran analemna duvarının temelleri açığa çıkartılmıştır. Helenistik Dönem'e özgü duvar yapım teknikleri demir ve kurşun kullanılarak yatayda birleştirilmiştir. Yapının mimari özelliği tiyatronun MÖ 3. yüzyılda inşa edildiğine işaret etmektedir. Cavea çapı yaklaşık 75m olan tiyatronun, seyirci kapasiteli ise 5381 olarak düşünülmektedir. Tiyatronun oturma sıraları geç dönemlerde kentin savunma duvarlarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Apollonia ad Rhyndacum, Bithynia, Mimari, Tiyatro, Parados, Cavea

1 Prof. Dr. Mustafa Şahin, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nilüfer/Bursa, E-mail: mustafa-sahin@uludag.edu.tr

2 Prof. Dr. Derya Şahin, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Nilüfer/Bursa
E-mail: dsahin@uludag.edu.tr

3 Araş. Gör. Gonca Gülsefa, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, goncagulsefa@uludag.edu.tr

Abstract

Apollonia a.R. located in Gölyazı District of Bursa's Nilüfer Borough. With the permission of the Ministry of Culture and Tourism, rescue and test excavations were carried out in different areas of the city in our scientific consultancy between 2015-2018 under the Directorate of Bursa Museum Directorate.

Apollonia a.R. theater excavations have been began in 2021. In the excavations have been unearthed the northern part of the eastern parados wall of the ancient theater and the foundations of the analemma wall that surrounded the theater from the outside. Wall construction techniques specific to the Hellenistic Period were combined horizontally by using iron and lead. The architectural feature of the building indicates that the theater was built in the 3rd century BC. The cavea diameter of the theater is approximately 75 meters and the audience capacity is thought to be 5381. The theater's rows of seats were used as spolia material in the defense walls of the city in the late periods.

Keywords: Apollonia ad Rhyndacum, Bithynia, Architecture, Theatre, Parados, Cavea

Coğrafi Konum

Antik Propontis (Marmara Denizi) ile Olympos (Uludağ) arasında, Apolloniatis'in (Uluabat Gölü) kıyısında yer alan Apollonia ad Rhyndacum⁴, Antik Çağ'da Bithynia Bölgesi'nin önemli kentlerinden birisidir. Apolyont Gölü'ne adını veren Apollonia a.R., Bursa-Karacabey karayolunun 35. kilometresinden güneye sapıldığında 7 kilometre içeridedir. Modern yol, yerli halk tarafından "Gâvur Mezarlığı" olarak adlandırılan nekropolün ortasından geçerek kente ulaşmaktadır (Res. 1).

Gölyazı'da yer alan Apollonia kenti, Apollonia epi Rhyndako/Apollonia ad Rhyndacum olarak tanınmaktadır. Bilindiği gibi, Apollonia antik dönemin moda kent isimlerinden birisi olması nedeniyle birtakım sıfatlarla birbirlerinden ayırt edilmiştir⁵. Bugüne kadar Gölyazı'da bulunan Apollonia'nın ünlü Apollonia ad Rhyndacum olduğu kabul görmüştür. Rhyndakos kenarındaki Apollonia anlamına gelen "ad Rhyndacum" sıfatını oluşturan Rhyndakos (Kocasu/Orhaneli Çayı), Apolyont/Uluabat Gölü'nü besleyen bir ırmaktır. Ancak Rhyndakos/Kocasu, Apollonia kentinin yaklaşık 15 km güneybatısından göle karışmaktadır. Yani Apollonia a.R. kenti ile doğrudan herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır. Antik yazarlardan Strabon, Apollonia ad Rhyndacum kentinin Daskylitis Gölü yakınlarında bulunan Rhyndakos Çayı üzerinde yer aldığından ve Kyzikoslular'a ait olduğundan bahsetmektedir⁶. Strabon'un bu ifadesinden, kentin Rhyndakos Çayı üzerinde

4 Strabo. *Georg.* XII.8.11.

5 Karia, Thrakia, Pisidia, Illyria ve Mysia bölgeleri de dâhil olmak üzere antik coğrafyada Apollonia ismiyle anılan 30'un üzerinde kent bulunmaktadır. Ayrıca bk. RE II.1 (Stuttgart 1895), 111 vd. bk. Apollonia (G. Hirschfeld).

6 Strabo. *Georg.* XII.8.10.

yer aldığı ve bir gölün kıyısında değil yakınında olduğu, bu gölün de Uluabat Gölü değil, günümüzdeki Manyas Gölü olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Apollonia a.R. kentinin yeri anlatılırken, kent bulduğu yer Rhyndakos ağzında, yani çıkışında olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca W. M. Ramsay, Aziz Quadratus'un Miletoupolis'e ulaşmak için izlediği yolu tanımlarken; "Nikomedia'dan alınarak Nikaia'ya, oradan Apameia'ya, oradan Caesarea'ya, oradan Apollonia'ya ve oradan da Rhyndakos Nehri üzerinden Miletoupolis'e ulaştıklarından" bahsetmektedir⁷. Diğer bir ifade ile günümüz Mudanya'sı üzerinden Zeytinbağı/Trilye yakınlarında bulunan Caesarea Germanica/Kapanca'ya⁸, oradan da Apollonia'ya ulaştıktan sonra, Rhyndakos Nehri üzerinden Miletoupolis'e varılmaktadır. Bu tanımda günümüzde Gölyazı'ya lokalize edilen Apollonia a.R. kenti yol güzergâhı dışında kalmaktadır. Bu nedenle ilk olarak E. Schwertheim'in ortaya attığı gibi, Apollonia a.R. kentinin yerini Gölyazı'da değil de Uluabat Gölü'nün çıkışından Rhyndakos'un Marmara Denizi'ne döküldüğü yer arasında bir yerlerde aramak doğru olacaktır⁹. Bu şüpheli Gölyazı'da bugüne kadar yapılan araştırma ve kazılarda antik kentin Apollonia a.R. olduğunu gösterir herhangi bir yazılı veya arkeolojik belgeye henüz rastlanmamış olması da artırmaktadır. Bundan dolayı kentin adının Apollonia mı yoksa Apollonia a.R. olarak mı adlandırılması gerektiği veya birisi Gölyazı'da diğeri Rhyndakos Çayı'nın kenarında iki Apollonia'nın olup olmadığı konusunda bir öneride bulunmak zordur. Bu nedenle biz de genel tanımlamaya uyararak, yazılı veya arkeolojik bir belge bulunana kadar, kentin adının şimdilik Apollonia a.R. olarak kullanmaya devam edeceğiz.

Plinius'a göre¹⁰ Rhyndakos, Asia ve Bithynia eyaletlerinin sınırında yer almaktadır; eğer Rhyndakos sınır çizgisi olarak kabul edilirse; Apollonia ile birlikte Rhyndakos'un güneyinde kalan topraklar Asia eyaleti, Daskyleion ile birlikte ırmağın kuzeyi ise Bithynia ve Pontus eyaletleri sınırları içerisinde kalmaktadır.

Apollonia, Apolyont Gölü'nün (antik Apolloniatis - modern Uluabat) kuzeydoğu kıyısında, gölün içine doğru ilerleyen bir burun üzerindedir. Günümüz Gölyazı'sında olduğu gibi Apollonia kenti de peş peşe sıralanan üç yarımada üzerindedir. En uçta kalan ve kale (akropolis) olarak adlandırılan¹¹ bölüm gölde suların yükseldiği dönemlerde ada halini almaktadır. Adaya geçiş bir zamanlar tahta köprü ile sağlanırken, günümüzde fazla bir özelliği olmayan beton köprü kullanılmaktadır. Kale olarak adlandırılan en uçtaki bölüm sur duvarı ile çevrilmiştir¹². Ada bölümünde devam eden modern yerleşimde birbirini belli bir düzen içerisinde paralel kesen sokaklar dikkat çekmektedir. 2015 yılında

7 Ramsay 1960, 196. 10; Öz 2017, 40 dn. 46.

8 Caesarea Germanica kenti daha önce tarafımızdan Kapanca'ya lokalize edilmiştir. Ayrıca bk. Şahin vd. 2011, 203 vd.

9 E. Schwertheim, henüz yayınlanmamış olan Apollonia a.R. Testimonien und Inschriften bis in byzantinische Zeit isimli kitabında konuyu detaylı bir şekilde irdelemektedir.

10 Plin. Nat. 5, 142.

11 Kalogeropoulou Yalçın 2017, 38.

12 Sur duvarlarının Gotların kenti işgal ettiği Geç Antik Çağ ve Arap akınlarının yoğunlaştığı Bizans Karanlık Çağları olarak da bilinen MS 7-8. yüzyıllar olmak üzere değişik evrelerde inşa edildiği düşünülmektedir. Ayrıca bk. Kalogeropoulou Yalçın 2017, 38.

yaptığımız yüzey araştırmalarında yapı kalıntılarına göre sokak organizasyonunun Antik Çağ kent planını devam ettirdiği gözlemlenmiřtir¹³. Buna göre ada bölümünde hippodamos veya ızgara kent planının uygulandığını ileri sürmek mümkündür. Bu hipotezimizi ada bölümünde iyi korunmuş bir Roma yapısının podyumu üzerine inşa edilen ve halihazırda kullanılmakta olan ev de belgelemektedir. Yapının konumu Gölyazı'nın ızgara planlı sokaklardan oluşandokusuna da uymaktadır.

Antik kentin asıl yerleşim alanı, ortada uzanan ve dış Şehir (eksopolis) olarak adlandırılan yarımada¹⁴. Elde edilen verilere göre, yerleşim yarımadaı ikiye ayıran Zambak Tepe'nin batı yamacı boyunca uzanmaktadır. 2016 yılında yapılan altyapı çalışmaları esnasında ortaya çıkan ve tekrar kapatılan mermer zemin kaplaması ve göle doğru inen basamaklı yol bu gözlemimizi doğrulamaktadır. Antik kente ait kült alanı, stadion, tiyatro gibi kamu yapıları yarımada üzerindeki Zambak Tepe'nin yamaçlarına inşa edilmiştir: güneybatı yamacında tiyatro, kuzey yamacında stadion, doğu yamacında ise bir "Nişli Alan veya Kutsal Alan" olarak adlandırdığımız kült alanı. Kentin koruyucu tanrısı Apollon'a ait temenosun, anakaranın yaklaşık 1 km güneyinde yer alan Kız Ada üzerinde olduğu ileri sürülmektedir.

En kuzeyde kalan ve bir sur duvarı ile yerleşimden ayrılan yarımada ise, antik kentin nekropol sahasına ayrılmıştır. Kente ulaşımı sağlayan yol nekropol sahasının yaklaşık ortasından geçmektedir.

Apolyont Gölü'ndeki küçük adacıklar ve geniş sazlıklar su kuşları için yaz ve geçiş mevsimlerinde önemli bir sığınak merkezidir. Sazlıklar ağırlıklı olarak gölün batı ve kuzeybatı kıyılarındadır. Gölü besleyen en önemli su kaynağı Rhyndakos'tur (Mustafakemalpaşa / Kocasu / Orhaneli Çayı). Göl ile Marmara Denizi arasındaki bağlantıyı ise göl çıkışından sonra Susurluk Çayı ve Nilüfer Deresi ile birleşen Çapraz Çay sağlamaktadır.

Tarihçe

Kuzeybatı Anadolu'da bulunan Mysia ve Bithynia Bölgeleri Lydia ve Pers hâkimiyeti altında kaldığı sırada, Güney Propontis'in (Marmara Denizi) kıyı şeridi boyunca MÖ 8. ile 6. yüzyıllar arasında çok sayıda koloni kenti kurulmuştur. Bu bölge, ticaretteki önemi nedeniyle, başta Batı Anadolu kent devletleri olmak üzere çok sayıda kent tarafından kolonileştirilmiştir. En çok koloniye sahip olanlardan birisi İonia'nın önemli kentlerinden Miletos'dur (Milet).

Mysia Bölgesi'nin en önemli koloni kentlerinden birisi, MÖ 7. yüzyılda Miletos'un (Milet) kolonisi olarak kurulan ve sahip olduğu limanları ile birlikte MÖ 6. yüzyıl sonlarına kadar önemli bir ticaret merkezi olan Kapıdağ Yarımadası'nın girişindeki Kyzikos'dur. Bir diğer önemli koloni ise Mysia Bölgesi'nin doğu sınırında yer alan ve Rhyndakos Nehri

13 Şahin 2016, 170 vd.

14 Kalogeropoulou Yalçın 2017, 38, 41.

(Mustafakemalpaşa / Mihaliç / Susurluk Çayı) yoluyla Propontis'e (Marmara Denizi) bağlanan Apollonia a.R. kentidir. Bu nedenle Apollonia a.R. Antik Çağ'da Mysia ve Bithynia Bölgesi için oldukça önemli şehirlerden birisidir¹⁵.

Apollonia isminin kökeni konusunda iki öneri bulunmaktadır: Kentin mitolojik kuruluşuna göre Tanrı Apollon, resmi kuruluşuna göre ise Pergamon (Bergama) Kralı II. Attalos'un annesi Apollonis'dir.

Miletos gibi koloni kuran şehirler ticari istasyonlarını oluşturduktan sonra metropolisin (ana şehir) hâkimiyetini ve gücünü artırarak, bu yerleşimleri kent haline getirmek amacıyla, kehanet merkezi olarak bilinen Didyma Apollon Tapınağı rahiplerinin vahiylerine başvurmuşlardır¹⁶. Bu bağlamda Miletos'da Delphinion'da bulunan ve kentin kuruluş mitolojisi anlatan MÖ 2. yüzyıla ait bir yazıt oldukça dikkat çekicidir: *“.. Kentimiz (Apolloni) gerçekten onların (Miletosluların) kentinin kolonisidir. Onlar Didyma'daki Apollon liderliğinde Hellespont (Çanakkale) ve Propontis (Marmara Denizi) bölgelerine askerler gönderdiklerinde ve oradaki barbarların aleyhine mızraklarını tutarak diğer Yunan şehirlerini kurdukları zaman, bizim şehrimizi de kurdular...”*¹⁷. Efsaneye göre Apollonia, Didyma'daki Apollon liderliğinde bölgeye düzenlenen bir seyahatte Apollon Rahipleri tarafından kurulmuştur¹⁸.

Antik yazılı kaynaklarda Apollonia'nın kuruluş tarihi hakkında hiçbir bilgi olmamasına karşın, kentte darp edildiği düşünülen sikkeler ve kent genelinde bulunan yazıtlar yardımıyla bir fikir elde etmek mümkün olabilmektedir. MÖ 450 yılında darp edilen bir sikke üzerindeki ters çapa motifinden hareket edilerek kentin kuruluşunu MÖ 5. yüzyıla çıkartmak isteyenler bulunmaktadır¹⁹. Ancak, ters çapa betimi Apollonia Pontike sikkelerinde de bulunmaktadır²⁰.

Apollonia'nın adının geçtiği en erken tarihli yazılı belge Miletos'da bulunan bir dekrettir (kararname)²¹. MÖ 2. yüzyılın ortalarına tarihlenen bu yazıtta, koloni kent Apollonia'nın ana kent Milet ile olan ikili ilişkisini yenilemek için bir heyet gönderdiğinden bahsedilmektedir. Bu yazıt aynı zamanda kentin adının Apollonia olduğunu ve Apollonia'nın komşu kent Miletoupolis gibi bir Milet kolonisi olduğunu göstermektedir²².

Kent, MÖ 218 ve 188 yılları arasında bir ara Pergamon egemenliğindedir. 183 yılında

15 Kalogeropoulou Yalçın 2017, 19.

16 Age. 18 vd.

17 Abmeier 1990, 7; Kalogeropoulou Yalçın 2017, 26 vd., 61.

18 Kalogeropoulou-Yalçın 2017, 27. Metropolis kentleri, koloni kurma sürecinde, hakimiyetleri ve sembolik güçlerini artırmak amacıyla Didyma'da (Didim) bulunan Apollon Tapınağı'nın rahiplerinin meşrulaştırıcı söylemlerini kullanmışlardır. Ayrıca bk. Greaves 2007, 18 vd.

19 Wroth 1964, 8 vd.

20 Kalogeropoulou Yalçın 2017, 27 dn. 62.

21 Kawerau – Rehm 1914, Nr. 155.

22 Age. Nr. 155; Ehrhardt 1983, 47; Abmeier 1990, 1 vd.

Romalılar tarafından II. Eumenes'in elinden alınarak Bithynia Kralı I. Prusias'a verildiği ve böylece Bergama-Bithynia sınırını belirleyen bir kent konumuna dönüştüğü bilinmektedir. Ancak Asya'nın kralı unvanını taşıyan Pergamon Kralı II. Attalos ile Bithynia Kralı II. Prusias arasında MÖ 156-154 yıllarında yaşanan savaş II. Attalos'un galibiyeti ile sona ermiş ve böylece kent kesin olarak Pergamon yönetimine geçmiştir. Diğer bir ifade ile Pergamon Krallığı'nın sınırları Gölyazı'ya kadar genişlemiştir.

Attalos'un zaferinden sonra ölen Kyzikos kökenli annesi Apollonis'in Pergamon Krallığı sınırları içerisinde, Kuzey Mysia'da bir kutsal alana defnedildiği ve yakınlardaki bir göle annesinin adından hareketle Lacus Apolloniatis isminin verildiği rivayet edilmektedir. Kaynaklarda adı geçen gölün Uluabat olduğu tahmin edilmektedir. Ancak, Apollonis'in mezarının yeri hakkında henüz herhangi bir ipucuna rastlanabilmiş değildir. Uluabat Gölü'nün yanı sıra Apollonia kent adının da I. Attalos'un eşi, II. Eumenes ve II. Attalos'un anneleri Apollonis'den kaynaklandığını düşünenler bulunmaktadır²³.

Apollonia ile ilgili kentte veya başka bir yerde Pergamon Krallığı öncesine ait herhangi bir yazıt veya sikke bulunabilmiş değildir. Apollonia ismi ilk olarak Pergamon Krallığı Dönemi'nde, MÖ 2. yüzyılın ortalarında darp edilen sikkelerde görülmeye başlamıştır. "Apollonia" isminin geçtiği en erken tarihli yazıtlar ise MÖ 2. yüzyıla denk düşmektedir²⁴. Bundan dolayı Apollonia'nın Attalos Hanedanlığı tarafından MÖ 183-150 yılları arasında en azından tekrar kurulduğunu öne sürmek yanlış olmayacaktır²⁵.

Kentin Helenistik Dönem öncesinde var olduğunu 2016 yılında Nekropol, Kutsal Alan ve Kızada'da başlayan kurtarma ve sondaj kazılarında bulunan Erken Klasik Dönem'e ait eserler açık bir şekilde belgelemektedir. Ancak öncesinde kentin adının farklı olup olmadığını henüz bilemiyoruz. Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentler yönetimde söz sahibi ve özerk bir statüye sahip olmuştur. Kentler bir bakıma Klasik ve Helenistik Dönem siyasi yapılarını sürdürmüşler ve kendi sikkelerini basmaya devam etmişlerdir. Apollonia'nın, Pergamon Krallığı'ndan Roma İmparatorluğu hâkimiyetine geçiş evresindeki Mithridates İsyanları'nda Roma'ya karşı olan bağlılığı ve katkısı, kentin imparatorluğun himayesi ve desteğini kazanmasına neden olmuş, böylece idari ve ekonomik açıdan çok önemli muafiyetler elde edilmiştir²⁶. Tespit edilen yazıtların tercüme ve antik yazar Plinius Secundus'un verdiği idari dağılıma göre Apollonia MS 1. yüzyılda özerk bir kent statüsüne sahiptir²⁷. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Apollonia a.R. adına darp edilen ilk sikkeler Domitianus Dönemi'nde (MS 81-96) olmuş ve sikke basımı Gallienos Dönemi'ne (MS 260-268) kadar devam etmiştir²⁸.

23 Kalogeropoulou Yalçın 2017, 27.

24 Sikke betimlerinden kerevit ticareti ve Apollon kültürünün Apollonia için önemli olduğu anlaşılmaktadır.

25 Ayrıca bk. Kalogeropoulou Yalçın 2017, 23.

26 Kalogeropoulou Yalçın 2017, 24-25.

27 Age. 26 dn. 59

28 Age. 26 dn. 60.

Apollonia kentinde yapılan araştırmalara göre, kentte, bütün vatandaşlardan oluşan bir “*Halk Meclisi*”, meclisi temsil eden üyelerden oluşan “*Boule Meclisi*”, meclise ek olarak “*Senato/İhtiyarlar Kurulu*” ve “*Gençler*” isimli iki kuruluş, kentin başında duran icra ve birinci derece yargılama yetkisi olan “*arkhontes*” bulunmaktaydı²⁹. Ayrıca tapınım gören tanrıları temsil eden bir rahip sınıfının bulunduğu da yazıtlardan anlaşılmaktadır. Örneğin MS 2. yüzyıla tarihlenen ve Tanrıça Hera’nın heykeline ait kaide üzerinde yer alan bir yazıtta; “...*Hadrianus, Zeus Koruyucu Olympios’a ve Hera Augusta Sabina’ya ve vatana. Publius Marcius Firmianus, eski Zeus rahibi, 209 yılında (MS 124/5) bir heykeli bütün altyapısıyla beraber Hera’ya ithaf etti*” şeklinde bir ibare bulunmaktadır³⁰.

Diğer bir ifade ile Apollonia, Roma İmparatorluğu’nun Asya eyaletini kurmasından sonra da Milet’in kolonisi olarak kalmış olmalıdır. Apollonia’da gümüş ve altın sikke darp edilmemiş olsa da Roma İmparatorluk ağı’nda “*civitas libera*” ayrıcalığına (zgr kent statüsü) sahiptir. zgrlkten; kendi içinde bağımsız, ancak dış ilişkilerde Roma’ya karşı bağımlı ve onunla birlikte hareket ettiği anlaşılmalıdır. Bununla birlikte Asya Eyaletine vergi ödeyen bir kent “*civitas stipendiaria*” olduğu da bilinmektedir. Apollonia, Roma İmparatorluk Dönemi’nde ayrıca Adramytteion (Edremit) mahkeme merkezine “*conventus juridicius*” bağlı 11 üyeden birisidir. Kısa bir süre Kyzikos’a da bağlandığı bilinmektedir.

Ephesos liman kayıtlarına göre Apollonia, İmparatorluk Dönemi’nde aynı zamanda bir liman kentidir³¹. MS 2. yüzyılda bulunan kent sikkeleri üzerinde yer alan gemi pupası ve Rhyndakos Nehri’nin personifikasyonu gibi betimler de bu durumu desteklemektedir³². Ephesos’ta bulunan bir başka yazıtta göre, yine Apollonia’da İmparatorluk adına liman vergisi toplamayla görevli bir “*procurator*” (müdür) bulunmaktadır. Kentin Marmara Denizi’ne bağlantısı doğrudan Rhyndakos üzerinden sađlanmaktadır³³. Bu bağlantıyı Anna Komnena’nın yazdıkları da desteklemektedir: İmparator I. Aleksios’un generali Aleksandros Euphorbenos, birlikte getirdiği kuşatma makineleri ile birlikte Bizans donanmasını Rhyndakos Irmağı’ndan geçirerek kenti kuşatıp ele geirmiřtir³⁴. MS 2. yüzyılda artan ticaret hacmi ve İmparatorluğu’nun desteği şehirdeki refah seviyesinin daha da yükselmesine neden olmuştur.

Apollonia, Roma imparatorlarının ziyaret ettiği kentler arasında da yer almaktadır. Örneğin, Hadrianus (MS 117-138), MS 2. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan deprem felaketinden sonra MS 124’te Nikomedeia, Nikaia, Kyzikos gibi büyük hasar meydana gelen Bithynia ve Mysia kentlerini ziyaret etmiş, bu esnada Apollonia’ya da uğramış ve kötü durumdaki kamu yapılarının yeniden inşasını desteklemiştir. Bu nedenle Apollonialılar,

29 Age. 28.

30 Battistoni 2016, 280 vd.

31 Engelmann – Knibbe 1989, 162; Noll 1991, 338 vd.

32 Kalogeropoulou Yalçın 2017, 33.

33 Bilir – Dumankaya 2016, 189.

34 Kalogeropoulou Yalçın 2017, 38 dn. 101, 41.

Hadrianus'u ΣΩΤΕΡ (kurtarıcı) ve ΚΤΙΣΤΗΣ (kurucu) olarak nitelendirilip, onuruna bir yazıt armağan etmişlerdir³⁵: “İmparator Sezar Trajan Hadrian, Saygıdeğer (İmparator) Augustus, Tanrı Trajan'ın oğlu, Tanrı Nerva'nın torunu, Apolloniahların kentine Stoa'yı inşa etti”³⁶.

MS 3. yüzyılın ortalarına kadar süren “Pax Romana” (refah ve barış çağı), kentlerin canlı bir ekonomi, siyasi ve kültürel ağlar oluşturmasına olanak sağlamıştır. Bununla birlikte Apollonia kentinin Miletos'un kolonisi olarak tanınmaya devam etmesi, kent sakinlerinin Arkaik Dönem'den itibaren korunmuş olan prestijli dinî ittifaka bağlı kalmak isteğini düşündürmektedir³⁷.

Pax Romana yaklaşık olarak MS 235-285 yılları arasında yaşanan kriz döneminde etkisini kaybetmiş, hemen hemen Güneybatı Anadolu kentlerinin tümünde istikrarsızlık başlamış, ordu birleşimi zorlaşmış ve itaatsizlik artmıştır³⁸. Alınan ağır vergilerle de kentler borçlandırılmaktadır. Ayrıca Sakson, Frenk ve Germen halklarının Batı Roma İmparatorluğu'nu işgal ettiği dönemlerde Markomanlar, Gotlar ve Sarmatlar da Balkanlar'ı ve Anadolu'yu işgal etmişlerdir³⁹. Bu işgaller sonucunda ekonomik, siyasi ve kültürel yaşam oldukça etkilenmiş, Rhyndakos Nehri taşkınları sayesinde işgal görmeyen Kyzikos dışında kalan Güneybatı Anadolu kentleri tamamen yağmalanmıştır. MS 268 yılındaki Got saldırısında yağmalanan kentler arasında Apollonia ismi yer almasa da, bu dönemden sonra darp edilen herhangi bir sikkenin bulunmaması, Apollonia'nın da oldukça fazla etkilendiğini göstermektedir⁴⁰.

Hristiyanlık dini Apollonia'da Geç Roma İmparatorluk Dönemi'nde yayılmaya başlamıştır. Bizans Dönemi boyunca kentte manastır ve kilise gibi dinî yapılar inşa edilmiş ve böylece önemli bir dinî merkez haline gelmiştir. Bizans Dönemi'nde bir süre Nicomedia'ya (İzmit) bağlı bir piskoposluk merkezi olmuş, daha sonra bu ayrıcalık Kios'a (Gemlik) geçmiştir. MS 3. yüzyılın sonlarına doğru İmparator Diokletian tarafından Asia eyaletinde yapılan yeni düzenlemede Kuzey Mysia'da bulunan Apollonia ve Hadrianoi kentleri Bithynia eyaletine bağlanmıştır. Şehir, MS 6. yüzyıla ait Bizans İmparatorluğu eyalet ve şehirlerini gösteren listeye göre hâlâ Bithynia eyaleti sınırları içerisindeydi⁴¹. Kent, piskoposluk olarak MS 7. yüzyıl piskoposlar listesinde “Theotokiani” ismiyle yer almış olup Pontus Piskoposluk Bölgesi'nin bir parçasıdır⁴².

Bölgede Arap akınlarının yoğunlaştığı ve dolayısıyla ekonominin ciddi şekilde zarar

35 Age. 30.

36 Schwertheim 1983, 129 dn. 160; Abmeier 1990, 15; Battistoni 2016, 281.

37 Kalogeropoulou Yalçın 2017, 35.

38 Age. 35 vd.

39 Age. 36.

40 Kalogeropoulou Yalçın 2017, 37.

41 Kalogeropoulou Yalçın 2017, 37 dn. 94.

42 Age. 38 dn. 95.

gördüğü, “Bizans Karanlık Çağları” olarak ifade edilen 7. ve 8. yüzyıllarda kalenin oldukça büyük bir bölümünün inşa edildiği düşünülmektedir⁴³. İkinci bir inşa evresi ise 12. yüzyılda gerçekleşmiştir⁴⁴.

Osmanlı Dönemi’nde kaleme alınan yazılı kaynaklar, Apollonia’nın “Erken Osmanlı” olarak ifade edilen dönemde, Osman Gazi tarafından 1307-1308 yılları arasında fethe edildiğini aktarmaktadır⁴⁵. 1302’de Osman Bey, Bafeum (Dimboz) Savaşı sonrasında Kite Tekfuru’nu püskürtmüş ve bu kovalamaca Apollonia’ya kadar devam etmiştir. Orhan Bey’in silah arkadaşı, Aygıt Alp’in oğlu Emir Kara Ali, kentin karşısındaki Alyos (Halilbey) Adası’nı ele geçirerek, Lopaidon (Uluabat) ve dolayısı ile Konstantinopolis (İstanbul) ile bağlantısını kesmiş ve bir süre sonra da kenti ele geçirmiştir. Her iki durumda da Apollonia’da yaşayan Hristiyan nüfusa dokunulmamıştır⁴⁶. Osmanlı Dönemi’nde kent oldukça küçülmüş, sadece ada üzerine sıkışan bir köy görüntüsünü almıştır. Apollonia ismi ise halk ağzında zamanla Abulyont’a dönüşerek varlığını yakın geçmişe kadar devam ettirmiştir.

2021 Yılı Tiyatro Kazıları Ön Raporu

Bursa İli, Nilüfer İlçesi, Gölyazı Mahallesi, Apollonia ad Rhyndacum Antik Kenti Tiyatrosunda, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 06.05.2021 tarih ve 1374008 sayılı izni ile Bursa Müzesi Müdürlüğü’nün başkanlığında, Bursa Uludağ Üniversitesi bilimsel danışmanlığında yürütülen arkeolojik kazı çalışmalarının 2021 sezonundaki bölümü 26.07.2021 tarihinde başlamıştır⁴⁷.

Antik kentin resmi yapılarının yarımadanın karaya yakın iç kısmındaki Zambak Tepe yamaçlarında yoğunlaştığı düşünülmektedir. Zambak tepe konum itibariyle önemli hâkim bir yere sahiptir. Tepenin güneybatı yamacında tiyatro, kuzey yamacında stadion ve doğu yamacında ise kült alanı olduğu bilinmektedir⁴⁸ (Res. 2-3).

19. yüzyılda seyyahlar defalarca bu bölgeye ziyarette bulunmuşlardır. Uzun süre kentle ilgili bilgilerimiz seyyahların verdiği bilgiler ve daha önce yapılan yüzey araştırmalarıyla sınırlı kalmıştır. Tiyatro yapısıyla ilgili ilk bilgiler, Apollonia a.R. kentini Gölyazı’ya lokalize eden Hamilton tarafından verilmiştir. Apollonia a.R. Antik Kenti 19. yüzyıl

43 Age. 38.

44 Age. 38 dn. 99.

45 Age. 46 vd.

46 Age. 49 vd.

47 Bursa Müze Müdürlüğü adına Kazı Başkanlığını üstlenen müze müdürü Sayın Çiğdem Durakoğlu’na ve müzeyi temsilen aramıza katılan İbrahim Arcagök ve Nazile Kahraman Çalışkan’a destek ve yardımlarından dolayı minnettarız. Kazının sponsorluğunu üstlenen, iyi niyet ve iletişimleri sayesinde uyum içinde çalıştığımız Nilüfer Belediyesi’ne ve Belediye Başkanı Turgay Erdem’e çok teşekkür ederiz. Kazıya heyet üyesi ve stajyer olarak katılan uyumlu ve özverili çalışmalarından dolayı tüm çalışma ekibine teşekkür ederiz. Kazı çalışmalarına; Prof. Dr. Mustafa Şahin, Doç. Dr. Reyhan Şahin, Dr. Öğr. Üyesi Filiz Inanan ve Arş. Gör. Gonca Gülsefa, Nilüfer Belediyesi’ni temsilen Osman Ercan, doktora öğrencisi Hasan Giray Özatalay, mimar Başak Su Şahin, yüksek lisans öğrencisi Burakhan Uğurlu, lisans öğrencilerinden Yasemin Suluova, Deniz Geleri, Gonca Hancıoğlu, Mermin Zengin, Ömür Poyraz, Nour Abboud, Özgenaz Yalçın, Rabia Özdemir, Oya Erden, Sümeyya Seda Köfe, Suhailai Aini, Melike Hilal Buğa, Sena Acar ve Yusuf Aksüzek katılmışlardır.

48 Şahin 2016, 173-174.

seyyahlarından başlayarak, daha sonra klasik arkeologların, epigrafların ve Bizans Dönemi uzmanlarının ilgisini çekmiştir. Lé Bas “*Voyage Archéologique en Grèce et en Asie Mineure*” isimli kitapta küçük bir kent planı içerisinde tiyatro yapısına da yer verilmiştir⁴⁹ (Res. 4-5). Böylelikle yapının kent planında da lokalizasyonu yapılmıştır.

Ayrıca, Hasluck, 1910 yılında yayımlanan, “*Cyzicus*” isimli kitabında Kyzikos ve çevresinde yapmış olduğu ziyaretlerden bahsederken Apollonia a. R. kentine de yer vermiştir⁵⁰.

İlerleyen yıllarda Y. Ötüken, A. Durukan, H. Acun ve S. Pekak’ın yazmış olduğu Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler isimli serinin 4. bandında, sözü edilen bölgenin Bizans yapılarından bahsedilmektedir⁵¹.

2002-2010 yılları arasında Serdar Aybek ve ekibi tarafından bu bölgede yüzey araştırmaları yapılmıştır⁵². Bu kapsamda antik tiyatro olarak belirtilen alanda jeofizik çalışmalarına da yer verilmiştir⁵³. Yapılan jeofizik çalışmalarla tiyatronun tahmini sahne alanı tespit edilmiş ve burada özdirenç tomografi incelemeleri yapılmıştır. Alandan toplam üç profil alınmış, iki profil birbirine paralel diğer tek profil ise bu iki profile dik olarak planlanmıştır. Bu üç profil de antik tiyatro sahnesinin ortasından geçmektedir. Muhtemel cavea ve skene doğrultusunda uzanmakta bir başka profille ise tahmin edilen parados yönünden ölçüler alınmıştır. Elektrotlar arası mesafe bir metre olmak üzere, 1. ve 2. profillerin boyları 23 metre, 3. profil ise 27 metre açıklımdır. Yapılan çalışmalar neticesinde kayalık yamaca dayalı tiyatronun parados girişleri, cavea sıraları, orkestra zemini ve sahne binası bölümlerinin iyi korunmuş olduğunu sonucuna ulaşılmıştır⁵⁴ (Res. 6).

2014-2015 yıllarında “*Bursa ve İlçeleri Kültür Envanteri Projesi*” kapsamında Prof. Dr. Mustafa Şahin’in başkanlığında Gölyazı Mahallesi’ne ziyaretlerde bulunulmuş, tiyatro alanında yer alan bazı blokların mimari envanterleri yapılmıştır⁵⁵.

Yüzeyde yapılan araştırmalarda doğu parados duvarı iyi korunmuş olmasına rağmen, caveanın tahrip edilmiş olduğu düşünülmektedir. Tiyatronun iki diazoması olabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu alanda tiyatroya ait olabilecek çok fazla blok yer almaktadır. Ayrıca tiyatronun bulunduğu alanda Zambak Tepe yapısı olarak isimlendirilen alanda kısmen düzeltilmiş anakaya (Res. 7-8) ve taş duvarlar tespit edilmiştir (Res. 9). Şehir surlarının ilk bölümünün stadyumdan başlayarak Zambak Tepe’yi de (Aziz George Tepesi) içine alacak şekilde bütün yarımadaı çevirdiği öngörülmektedir⁵⁶.

49 Lé Bas – Reinach 1888, Pl. 47.

50 Hasluck 1910, 68.

51 Ötüken vd. 1986, 16-22.

52 Aybek – Dreyer 2016.

53 Aybek – Öz 2010, 313.

54 Age, 313.

55 Şahin 2016, 181-182.

56 Age, 181-182.

Zambak Tepe’de mermer oturma sıraları ve tiyatroya ait olduğu düşünölen mimari mermer bloklar yer almaktadır⁵⁷. Oturma sıraları uzunluğu 36, genişlikleri ise 67 cm ve girinti yapan üst silmesi ise 9 cm olarak tespit edilmiştir (Res. 10-11). Bunun yanı sıra alanda in situ oturma sırasına ait olabilecek (58 cm uzunluk, 110 cm genişlik ve 40 cm derinlik, Döbel: genişlik 5x5 cm, derinlik ise 4 cm) bloğun temellerine rastlanılmıştır (Res. 12-13). Kentin Bizans Döneminde tahkimatı yapılan sur duvarları üzerinde de yoğun miktarda devşirme malzeme olarak kullanılan antik tiyatroya ait basamaklar bulunmaktadır. Sözü edilen devşirme oturma sıralarının ölçüleri de tiyatro alanındaki oturma sıralarıyla aynıdır⁵⁸.

2006 yılında yapılan yüzey araştırmalarında tiyatronun parados girişleri, orkestra, sahne binası ve cavea sıralarının bir bölümü tespit edilmiştir.

Oturma bloklarının çoğu Geç Antik Dönem’de sur duvarlarında yeniden kullanılmıştır⁵⁹ (Res. 14-15). Çapı yaklaşık 75m olan cavea iki diazomalı ve yaklaşık 5381 seyirci kapasiteli olabileceği düşünölmektedir⁶⁰. Devşirme taşlar ve harç katkılı moloz taş örgöler, Geç Antik Çağda inşa edilen evre ile ilgili olmalıdır⁶¹. Anadolu’daki birçok klasik antik kentin tiyatrolarında olduğu gibi, Apollonia ad Rhyndacum Antik Kenti tiyatrosunda da oturma sıraları MS 6. yüzyıldan itibaren yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle tahrip edilmiştir⁶². Tahrip edilen tiyatro mimarisine ait bloklar kentlerin savunma sistemlerinin daha önemli olmaları nedeniyle, geç dönemde sur duvarlarına transfer edilerek savunma sistemlerinde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Helenistik Dönem’de inşa edilen kentlerin sur duvarları, daha sonra Pax Romana ile önemini yitirmiş ve Hristiyanlıkla birlikte zaten tiyatro, hamam gibi halkın bir araya geldiği kamu yapıları pagan dinlerle ilişkili olmaları ve onları çağrıştırmaları nedeniyle lanetlenerek kullanılmamaya çalışılmıştır⁶³. Böylece güvenlik söz konusu olduğunda, tiyatro gibi kamu yapıları ilk gözden çıkarılanlardan olmuş ve yapı elamanları savunma duvarlarına devşirme malzeme olarak taşınmışlardır.

Tiyatro alanında ilk defa bilimsel arkeolojik kazı çalışmalarına 16.08.2021 tarihinde başlanmıştır. Tiyatro yapısı, Zambaktepe olarak isimlendirilen tepenin güney yamacında inşa edilmiştir. Aynı zamanda yapının inşaat malzemesi alanda bulunan ana kayanın işlenmesiyle oluşturulmuştur. Antik Yunan kentlerinin klasik kent örüntüsüne uygun olarak tiyatro göl manzaralıdır. Vitruvius tiyatrolarla ilgili genellikle kentlerde yer alan

57 Şahin 2016, 182.

58 Kardoruk 2015, Bk. Kat. 19-64.

59 Aybek – Öz 2004, 4. Ayrıca konuyla ilgili tez çalışması için bk. Kardoruk 2015.

60 Yapılan şematik tiyatro plan çalışması dönemsel olarak benzer özellikler gösteren, Yunanistan’da Argolis Yarımadası’nda bulunan Epidaurus Tiyatrosu örnek alınarak hazırlanmıştır.

61 Konuyla ilgili yapılan tez çalışmasında sur duvarlarında devşirme malzeme olarak kullanılan oturma sıraları %30’luk dilimi kapsamaktadır Kardoruk 2015, 288 Grafik 1.

62 Kadioğlu 2004, 123-140.

63 Mango 2011, 38vd.

tiyatro yapılarının denize baktığından bahsetmektedir, Apollonia kentinde ise denizin yerini göl almıştır⁶⁴.

Kazı çalışmalarından önce harita uzmanları tarafından tiyatro yapısının oturduğu alan üzerinde harita koordinat sistemi zemine uygulanmış ve plan kare sistemi oluşturulmuştur. Kazı çalışmalarında yapılan açmalar bu sisteme göre isimlendirilmiştir (Res. 16-17). İlk olarak 1A ve 1B açmaları tiyatronun doğu paradosunu açığa çıkarmak için planlanmıştır (Res. 18).

2021 yılı Apollonia a.R. tiyatro kazılarında doğu parados duvarının kuzey bölümü ve bu bölümle bağlantılı tiyatroyu dışardan çepeçevre saran analemna duvarının temelleri açığa çıkartılmıştır (Çiz. 1-2, Res. 19). Daha önceki dönemlerde yapılan yüzey araştırmasında tiyatro caveasının çapı 75 metre olarak ölçülmüştür⁶⁵. Bu çap bilgisine göre tiyatro kapasitesi yaklaşık 5381 olarak önerilebilir⁶⁶. Cavea kısmında yapılan açmalarda, özellikle tiyatrodaki önemli kişilerin oturduğu prohedria bölümüne ait olması muhtemel alanda iki açma planlanmış, ancak yapılan çalışmalar sonucunda oturma sıralarının mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Tiyatronun henüz kazı çalışmaları yapılmamış diğer cavea alanı detaylı incelendiğinde, yalnızca iki yerde tiyatronun oturma sıralarının üstüne yerleştirildiği in-situ temel blokları görülmüştür. Bu temel bloklarının her iki kenarında dübel delikleri mevcuttur. Muhtemelen Apollonia ad Rhyndacum Antik Kenti tiyatrosunda oturma sıraları MS 6. yüzyıldan itibaren yaşanan ekonomik ve siyasi sıkıntılardan dolayı, tiyatro mimarisine ait bloklar kentlerin savunma sistemlerinin daha önemli olmaları nedeniyle, Helenistik Dönem'de inşa edilen daha sonra Pax Romana ile ihtiyaç duyulmayan sur duvarlarına transfer edilerek savunma sistemlerinde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Hristiyanlıkla birlikte zaten tiyatro, hamam gibi halkın bir araya geldiği kamu yapıları pagan dinlerle ilişkili olmaları ve onları çağrıştırmaları nedeniyle lanetleterek kullanılmamaya çalışılmıştır⁶⁷.

Tiyatronun genel yapı özelliğine baktığımızda bulunduğu lokasyon, yani bir yamaca yerleştirilmiş oluşu ve göl manzarasına sahip olması tipik Antik Yunan mimarisi özelliklerini yansıtmaktadır. Helenistik Dönem'e özgü duvar yapım teknikleri demir ve kurşun kullanılarak yatayda birleştirilen blokların özelliği tiyatronun MÖ 3. yüzyılda inşa edildiğine işaret etmektedir. Ayrıca mimariyle paralellik gösteren seramik buluntuların yoğunluk grubu MÖ 3 ve 2. yüzyıla tarihlenen Helenistik astarlı tabak ve kâse parçaları,

64 Vitr. III. 1. Tiyatro arazisi güneye bakmamalıdır. Güneş tiyatronun kavisli kısmında tüm gücü ile parladığında, burada kısıp dolaşamayan hava olduğu yerde kalıp ısınır ve giderek kor sıcaklığına ulaşarak yakar, kurutur ve insan vücudunun bütün sıvılarına zarar verir. Bu nedenlerle, bu gibi yönlerden sağlıksız olan arazilerden kaçınılmalı ve sağlıklı araziler seçilmelidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Vitr. III.

65 Aybek – Öz 2008, 289.

66 Kadioğlu 2004, 3. Anadolu tiyatrolarıyla karşılaştırıldığında Ankyra tiyatrosu yaklaşık 45 m cavea çapıyla Rhodiapolis tiyatrosu gibi (41,5 m), küçük tiyatrolar grubuna girer. Anadolu'daki 95-105 m cavea çaplı tiyatrolar, yaklaşık 7000 – 10.000 kişi kapasitelidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kadioğlu 2004, 3.

67 Mango 2011, 38 vd.

megara kaseleri (Res. 20) yapı tarihi ile uyumluluk göstermektedir⁶⁸. Bunun yanı sıra son açmada bulunan MÖ 310 yıllarına tarihlenen Makedon sikkesi kentin kuruluşunun MÖ 4. yüzyılın son çeyreğinden daha erkene çekilebileceğini açıkça göstermektedir.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- Abmeier 1990
Abmeier, A., “Zur Geschichte von Apollonia am Rhyndakos”, Schwertheim, E. (ed.), *AMS* 1, 1990, 1-16.
- Aybek – Öz 2004
Aybek, S. – Kazım Öz, A., “Preliminary Report of the Archaeological Survey at Apollonia ad Rhyndacum in Mysia”, *Anadolu / Anatolia* 27, Ankara, 2004, 1-25.
- Aybek – Öz 2008
Aybek, S. – Öz A.K., “Apollonia Ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Uluabat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması 2006 Yılı Raporu”, 25. *AST*, Cilt: 1, Ankara, 2008, 285-298.
- Aybek – Öz 2010
Aybek, S. – Öz, A.K., “Ulubat Gölü Çevresi 2008 Yılı Yüzey Araştırmaları”, 27. *AST*, Cilt: 2, Ankara, 2010, 313-328.
- Aybek – Dreyer 2016
Aybek, S. – Dreyer, B., “Der archäologische Survey von Apollonia am Rhyndakos beim Uluabat-See und der Umgebung Mysiens in der Nordwest-Türkei 2006-2010”, Dreyer, B. (ed.), *Orient & Occident in Antiquity* 2, Berlin, 2016.
- Battistoni 2016
Battistoni, F. “Two New Inscriptions from Apollonia on the Rhyndakos”, *ZPE* 200, 2016, 277-378.
- Bilir – Dumankaya 2016
Bilir, A. – Dumankaya, O., “Apollonia ad Rhyndacum’dan Propontis’e”, Şahin M. – Sevim S. – Yavaş D. (eds.), *Odryses’ten Nilüfer’e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu*, Bursa, 2016, 169-190.
- Ehrhardt 1983
Ehrhardt, N., *Milet und seine Kolonien*, Frankfurt am Main, 1983.
- Engelmann – Knibbe 1989
Engelmann, H. – Knibbe, D., “Das Zollgesetz der Provinz Asia. Eine neue Inschrift aus Ephesos”, *EpigrAnat* 14, Bonn, 1989, 1-206.
- Greaves 2007
Greaves, M. A., “Milesians in the Black Sea: Population, Trade and Religion”, Gabrielson, V. – Lund, J. – Madsen T. (eds.), *The Black Sea in Antiquity: Regional and Interregional Economics Exchanges*, Sandbjerg, Denmark, 2007, 9-21.
- Hasluck 1910
Hasluck, F.W., *Cyzicus*, Chambridge, 1910.

68 Sparkes – Talcott 1970, 131.

- Kadioğlu 2004
Kadioğlu, M., “Ankyra Tiyatrosu: Ön Rapor”, Çizmeli Öğün, Z. – Sipahi, T. – Keskin, L. (eds.), *I.-II. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu Anadolu /Anatolia Ek Dizi 1*, 2004, 123-140.
- Kalogeropoulou Yalçın 2017
Kalogeropoulou Yalçın, E., *Apolyont’un Sakinleri: Mekan, Bellek ve Tarih*, İstanbul, 2017.
- Kardoruk 2015
Kardoruk, N., *Apollonia ad Rhyndacum Kent Surları* (Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2015.
- Kawerau – Rehm 1914
Kawerau, G. – Rehm, A., *Das Delphinion in Milet, Milet 1,3*, Berlin, 1914.
- Lé Bas – Reinach 1888
Lé Bas, M. P. – Reinach, S., *Voyage Archéologique en Grèce et en Asie Mineure*, Paris, 1888.
- Mango 2011
Mango, C., *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, Çağalı Güven, G. (çev.), İstanbul, 2011.
- Nollé 1991
Nollé, J., “Pamphyliche Studien 11-12”, *Chiron 21*, 1991, 331- 344.
- Ötüken vd. 1986
Ötüken, Y. – Durukan, A. –Acun, H. – Pekak, S., *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 4*, Ankara, 1986.
- Öz 2017
Öz, A. K., *Uluabat Gölü Çevresi Mimari ve Arkeolojik Yüzey Araştırması*, Bursa, 2017.
- Ramsay 1960
Ramsay, W. M., *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, Pektaş, M. (çev.), İstanbul, 1960.
- Schwertheim 1983
Schwertheim, E., *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung, Teil II: Miletupolis Inschriften und Denkmäler, IK 26*, Bonn, 1983.
- Sparkes – Talcott 1970
Sparkes, B. A. –Talcott, L., *The Athenian Agora Vol: XII, Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.*, Part 1-2, Princeton, 1970.
- Şahin 2016
Şahin, M., *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri II, Nilüfer İlçesi I. Kitap*, Bursa, 2016.
- Şahin vd. 2011
Şahin, M. – Polat, Y. – Zimmermann, T., “Der Hafen von Kapanca. Ein neuer Vorschlag zur Lokalisation der Stadt Caesarea Germanica”, *OLBA 19*, 2011, 203-232.
- Wroth 1964
Wroth, W., *Catalogue of the Greek Coins of Mysia, A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum*, London, 1964.

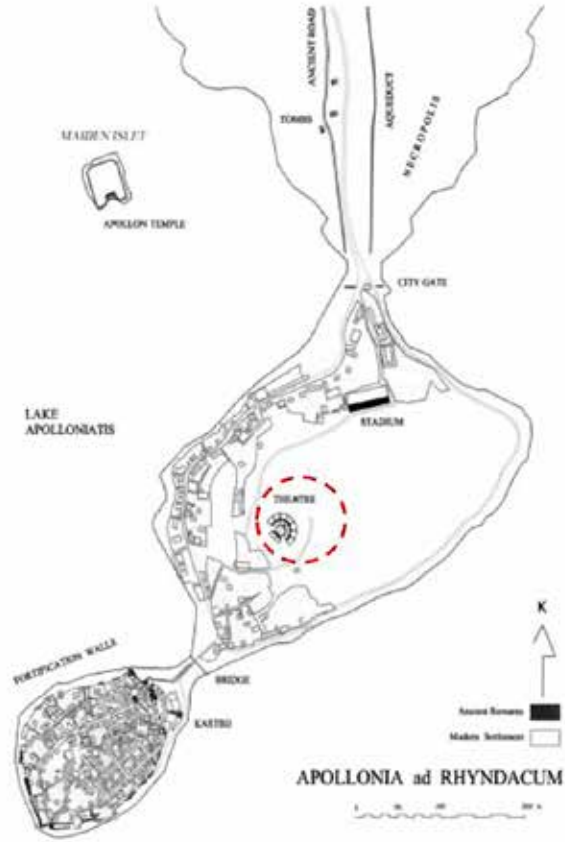
Res. 1: Uydu Fotoğrafından Apollonia a.R. ve Apolloniatis

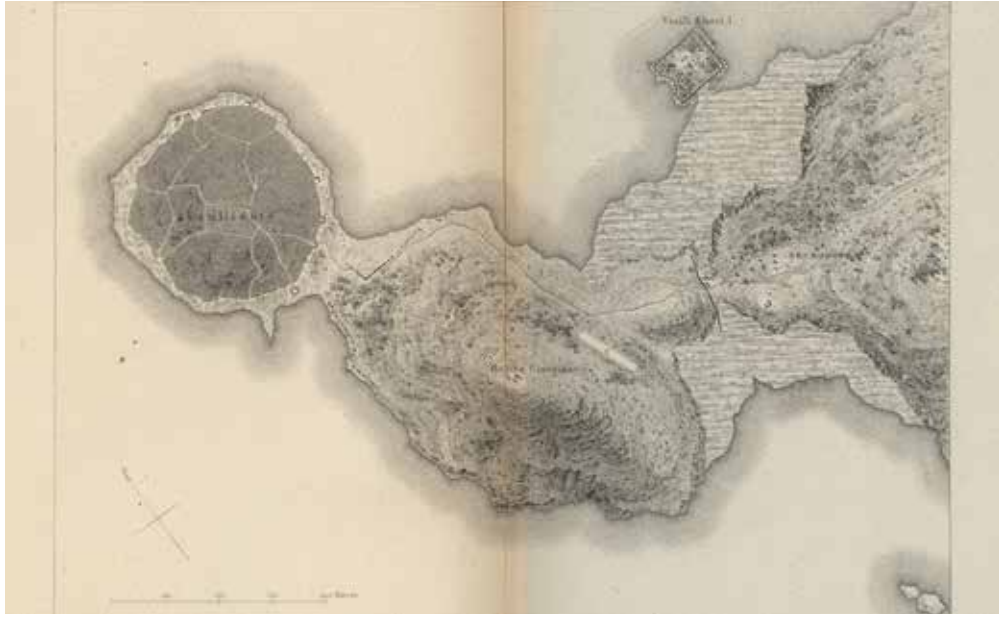
Res. 2: Tiyatro'dan genel görünüm

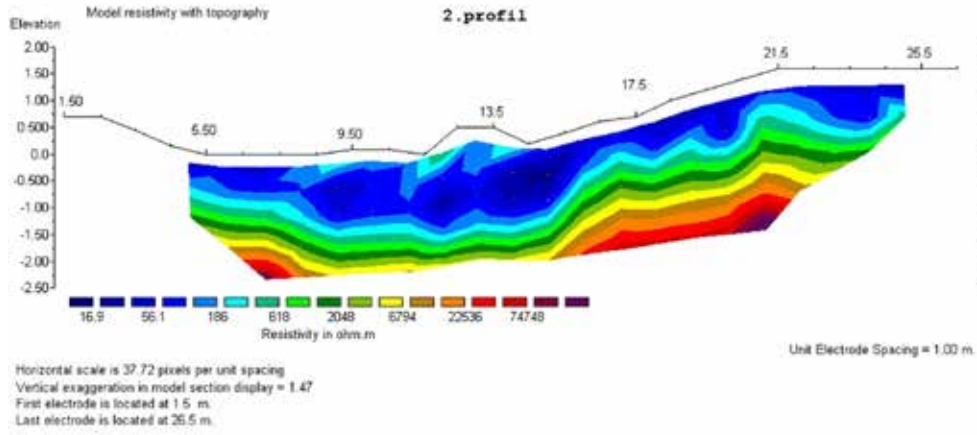
Res. 3: Tiyatro'dan genel görünüm

Res. 4: Kent Planı (Lé Bas 1888, Pl. 47)

Res. 5: Apollonia Kenti gravürü (Le Bas – Reinach 1888, Plaka 47)

Res. 6: Jeofizik çalışmalarını analizi (Aybek – Öz 2010, 328 Res. 10)

Res. 7: Tiyatro mimarisine ait dağılmış bloklar (Şahin 2016, 176 Res. 403)

Res. 8: Tiyatro mimarisine ait dağılmış bloklar (Şahin 2016, 176 Res. 404)

Res. 9: Tiyatro mimarisine ait kalıntılar (Şahin 2016, 177 Res. 407)

Res. 10: Tiyatro, oturma sıraları

Res. 11: Tiyatro, oturma sıraları

Res. 12: Tiyatro, oturma sırasının yerleştirildiği in-situ temel bloğu

Res. 13: Tiyatro, oturma sırasının yerleştirildiği in-situ temel bloğu

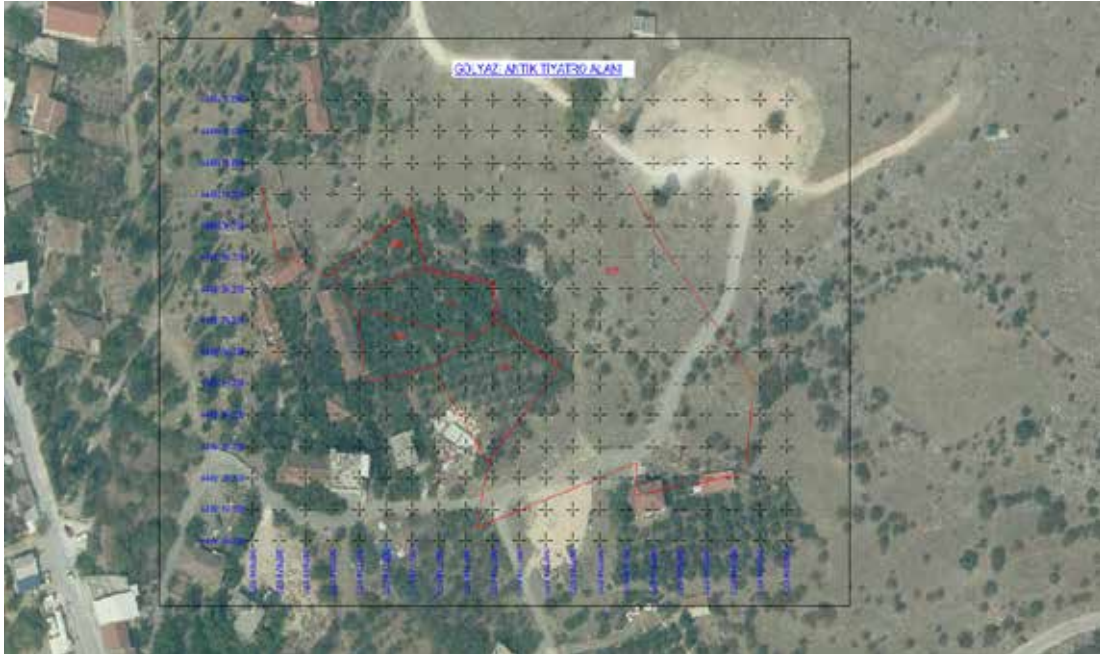

Res. 14: Geç Dönem surlarında yer alan devşirme bloklar (Şahin 2016, 183 Res. 433)

Res. 15: Geç Dönem surlarında yer alan devşirme bloklar (Şahin 2016, 183 Res. 434)

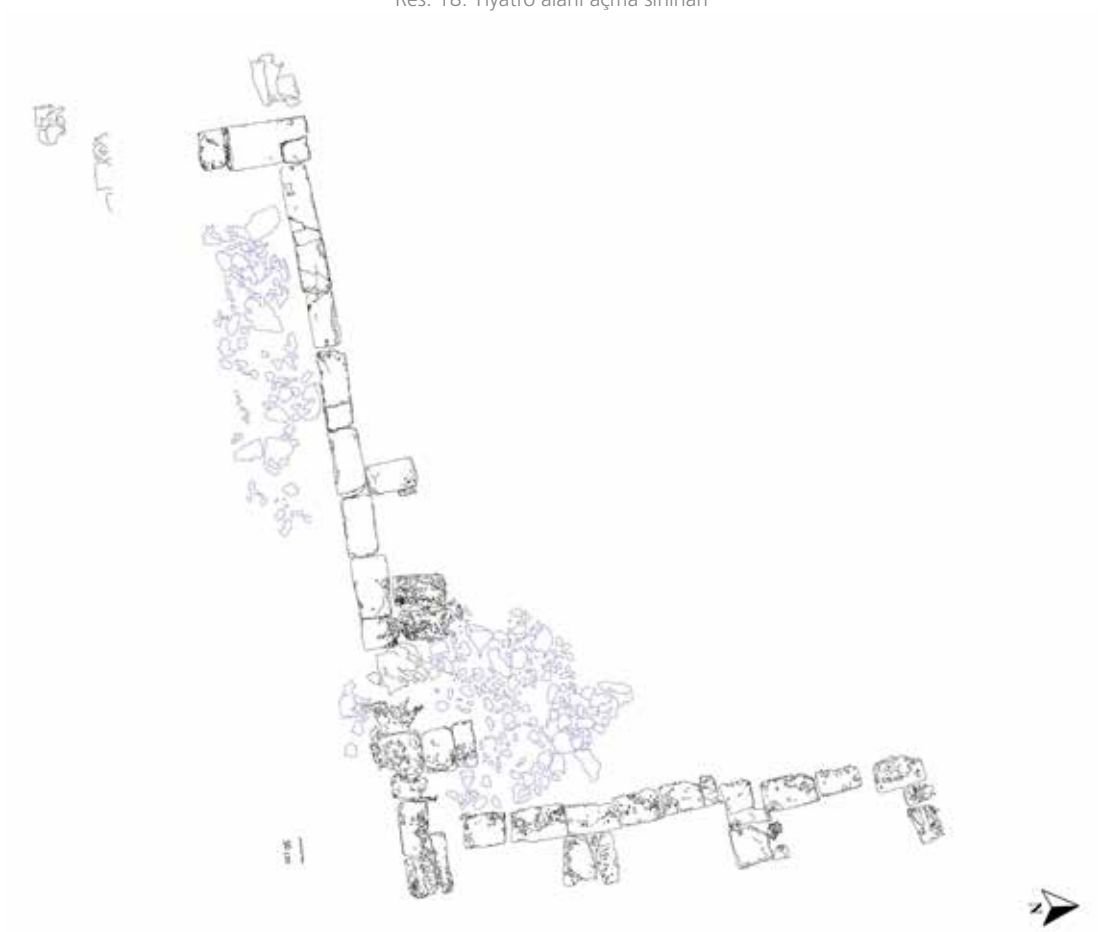
Res. 16: Gölyazı Tiyatro alanı plan kare sistemi

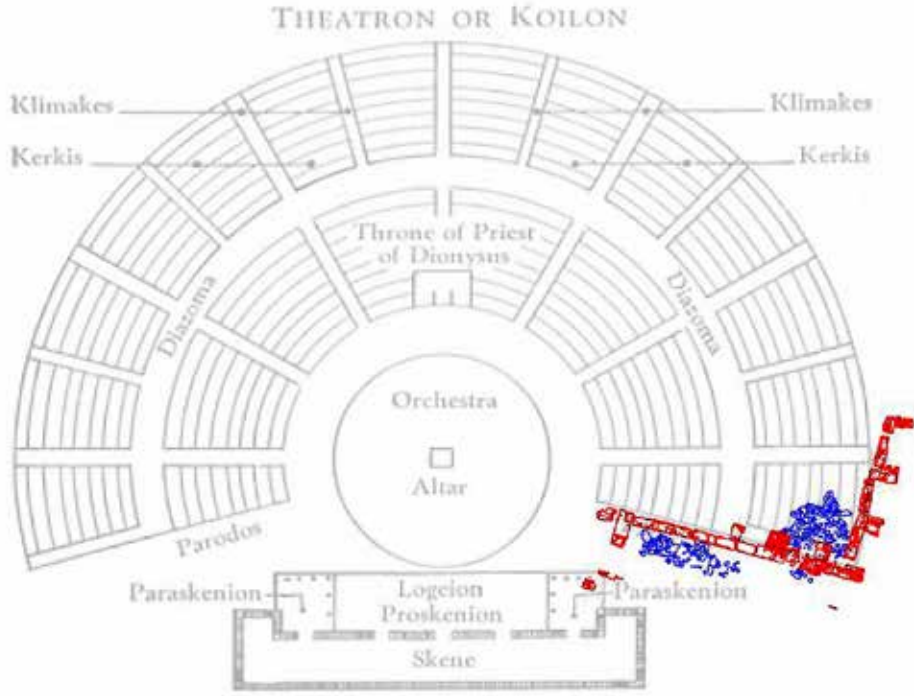
Res. 17: Gölyazı Tiyatro alanı plan kare sistemi

Res. 18: Tiyatro alanı açma sınırları

Çiz. 1: 2021 kazı sezonunda açığa çıkarılan mimari blokların çizimi (Gölyazı Kazı Arşivi)

Çiz. 2: Yunan tiyatrosu üzerine Apollonia tiyatrosu mimari kalıntılarının oturtulmuş hali (Gölyazı Kazı Arşivi)

Res. 19: Tiyatro açmalar genel görünüm, hava fotoğrafı

Res. 20: Seramik buluntuları